

Anna Miśkowiec, Eugeniusz Sakowicz, Agata Żarkowska, Marzena Sałyga

Biuletyn misjologiczno-religioznawczy

Collectanea Theologica 84/2, 157-186

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN MISJOLOGICZNO-RELIGIOZNAWCZY (113)

ZAWARTOŚĆ: I. Międzynarodowość charyzmatu Franciszkanek Misjonarek Maryi; II. „Wyznanie wiary” w religiach pozachrześcijańskich; III. Religie pozachrześcijańskie na Ukrainie; IV. Małżeństwo i rodzina w kulturze islamu.*

I. MIĘDZYNARODOWOŚĆ CHARYZMATU FRANCISZKANEK MISJONAREK MARYI

Misja Jezusa ma charakter uniwersalny, gdyż jest skierowana do wszystkich ludów i narodów, sięga także poza granice polityczne, kulturowe i społeczne. Chrześcijanie, kontynuujący posłannictwo Jezusa, są w szczególności sposobem powołani, by „tworzyć” świat bardziej sprawiedliwy, bardziej ludzki, oparty na pokoju, sprawiedliwości i miłości. W tym trudzie budowania solidarności międzyludzkiej, społeczności zdolnej do dialogu i komunii, biorą udział zgromadzenia zakonne, a wśród nich Franciszkanek Misjonarek Maryi (FMM). Święty Jan Paweł II w adhortacji apostołskiej *Vita Consecrata* podkreślił, że w obecnych czasach, gdy obok globalizacji problemów, odżywają stare mity nacjonalizmu, „instytuty międzynarodowe są w szczególności sposobem powołane do tego, by podtrzymywać świadomość komunii między ludami, rasami i kulturami oraz dawać o niej świadectwo”.¹

W życiu zakonnym bardzo ważna jest postawa otwarcia i szacunku wobec „inności” drugiej osoby. Otwarcie się na Ducha Świętego, który pragnie udzielać się każdemu (por. Dz 10, 44-48) i jest Duchem jedności, a także w konsekwencji wyjście ku drugiemu człowiekowi, leży u źródeł owocności pracy misyjnej i prawdziwej więzi między ludźmi. Praca misyjna i życie zakonne w międzykulturowych wspólnotach są zatem wielkim bogactwem, ale też ważnym wyzwaniem.

* Redaktorem Biuletynu misjologiczno-religioznawczego jest Eugeniusz S a k o w i c z, Warszawa.

¹ J a n P a w e ł II, *Vita Consecrata* nr 51, L'Osservatore Romano 4/1996, s. 24-25.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie najważniejszych wymiarów międzynarodowości w życiu i misji Franciszkanek Misjonarek Maryi.²

Międzynarodowość u początków zgromadzenia

Zgromadzenie FMM już od początków swego istnienia stanowiło wspólnotę międzynarodową, skoncentrowaną na misji *ad gentes*, mającą pierwsze swoje domy w Indiach i Europie. Zostało założone przez Francuzkę, bł. Marię od Męki Pańskiej (Helenę de Chappotin, 1839-1904), pod koniec XIX w., zapisując się w historii Kościoła jako pierwsze żeńskie zgromadzenie, powstałe wyłącznie do realizacji celów misyjnych.³ Pierwszą wspólnotę sióstr stanowiła grupa 19 kobiet pochodzących z Europy⁴ (Francja, Belgia, Anglia) i departamentów zamorskich Francji. Wspólnota ta odważnie określiła pole pracy apostołskiej dla nowo powstałego zgromadzenia, które nie będzie miało „granic”, ale pójdzie do wszystkich, zawsze i wszędzie. Siostry nie chciały ograniczać swej działalności tylko do jednej formy apostołskiej aktywności, ich pragnieniem było i pozostało, by wychodzić naprzeciw wszystkim potrzebom, docierać wszędzie, pracować nawet w najbardziej niebezpiecznych i najbardziej oddalonych placówkach oraz mieszkać pośród ludów o różnych kulturach i zwyczajach, często nawet za cenę bolesnych wyrzeczeń. Uniwersalizm ich misji wypływał ze wspałałomyślnego ofiarowania całego życia Jezusowi Chrystusowi i ewangelizacji wszystkich narodów, a także z ofiarowania Mu zarówno radości, jak i smutków, zdrowia i choroby, zaangażowania apostołskiego lub jego braku.⁵ Codzienna adoracja Jezusa ukrytego w Najświętszym Sakramencie, Pierwszego Misjonarza zgromadzenia, dopełniała kontynuowanie tego dzieła misyjnego. Uniwersalny charakter zgromadzenia pomagał siostrom w krótkim czasie dotrzeć do wielu miejsc na świecie, skupiając w ich wspólnotach zakonnych osoby różnych narodowości.

Kilkanaście lat po założeniu zgromadzenia oficjalne dokumenty I Kapituły Generalnej z 1896 r. podały już 17 narodowości, z których pochodziły profeski, nie

² Por. Franciszkanek Misjonarek Maryi, *Konstytucje Franciszkanek Misjonarek Maryi*, Warszawa 1986, nr 7.

³ G. G o y a u, *Une fondatrice d'Institut missionnaire – Mère Marie de la Passion et les Franciscaines Missionnaires de Marie*, Paris 1935, s. 10.

⁴ Jedną z sióstr współzałożycielek, Marie de la Santa Casa (Elodie Faciole), urodziła się w Indiach i tam wstąpiła do nowego zgromadzenia misyjnego. Jej rodzina wywodziła się z Francji, ale zamieszkała na Subkontynencie Indyjskim. Siostra Marie de la Santa Casa władała językami: francuskim, angielskim oraz tamilskim (miejscowym językiem Indii ze stanu Tamil Nadu). Przez fakt pochodzenia europejskiego i zamieszkanie w Azji była doskonale przygotowana do prowadzenia działalności misyjnej zgodnie z międzynarodowym charakterem Zgromadzenia FMM; zob. C. B a z i n (red), *Les fondatrice*, Roma 2008, s. 151.

⁵ Zob. L. V. A l i n i, A. F o u j o l s, *L'Institut, un apôtre envoyé de Dieu*, Grottaferrata 1985, s. 2.

licząc postulante i aspirantki wywodzących się w większości z krajów Europy, ale także z Ameryki Północnej, z Afryki i Azji.⁶ W 1903 r. matka założycielka, bł. Maria od Męki Pańskiej, pisała: „Liczyłyśmy wczoraj, że obecnie w Rzymie możemy odmawiać *Pater noster* w osiemnastu lub dziewiętnastu językach. Naprawdę to nieźle”.⁷ Założycielka zgromadzenia nie wahała się wysyłać swoje siostry na misje najbardziej odległe, w obce i nieznane warunki kulturowe, i jednocześnie przyjmować w szeregi nowego misyjnego zgromadzenia powołania lokalne, z wielu kultur i narodów. Formowało to specyficzną międzynarodową wspólnotę zakonną, skoncentrowaną na Jezusie-Eucharystii,⁸ w służbie Kościoła misyjnego, dla której międzykulturowość stała się codzienną drogą misji.⁹ Błogosławiona Maria od Męki Pańskiej wzywała siostry, by swym spojrzeniem ogarniały cały świat, by do nikogo nie miały uprzedzeń, by modliły się za całą ziemię, która potrzebuje Zbawiciela: „Daj nam serce szerokie, które zajmowałyby się nie tylko własnym życiem, ale każdym polem pracy apostołskiej, na które Boska Opatrzność nas wzywa. Rozszerz nasze zainteresowanie na wszystkie dzieła, którymi zajmuje się Zakon i Zgromadzenie; spraw, byśmy wryły głęboko w życie naszym obraz Maryi i byśmy gorąco ukochały Jezusa w Najświętszym Sakramencie; niech wszędzie, gdziekolwiek przejdziemy, można będzie powiedzieć o nas: Oto prawdziwa córka Maryi i Franciszkanka, adoratorka Jezusa-Eucharystii, uczennica Jego Boskiego Serca”.¹⁰ Często podkreślała, że wszystkie Franciszkanek Misjonarek Maryi mają za ojczyznę jeden kraj, czyli cały świat, który „do nich należy” z racji uniwersalizmu posłania misyjnego Chrystusa, głęboko wpisanego w ich charyzmat. Ich posłannictwem jest miłość. Tak jak miłość jest powszechna i uniwersalna, bo skierowana do wszystkich, tak siostry nie mogą o nikim zapomnieć, ani nikogo wykluczyć spośród ludzi „czekających” na Ewangelię.¹¹ Błogosławiona Maria od Męki Pańskiej, pozostając w duchu swej epoki, nie posługiwała się określeniem „wspólnota międzykulturowa”. Była natomiast bardzo uważna na promowanie jakości relacji między siostrami ze względu na różnorodność ich środowisk kulturowych. Międzynarodowość była dla niej ważnym aspektem charyzmatu FMM, tak

⁶ *Tamże*, s. 46.

⁷ C. M e g a r b a n é, *W ślad za Chrystusem*, Rzym 2008, nr 192.

⁸ Jedność w różnorodności Zgromadzenia FMM dokonuje się mocą zbawczej ofiary Chrystusa. „W ten sposób Eucharystia, jako sakrament naszego zbawienia, nieuchronnie przywołuje jedność Chrystusa i zbawienia dokonanego przezeń za cenę własnej krwi”; Benedykt XVI, *Sacramentum Caritatis* nr 86, *L'Osservatore Romano* 4/2007, s. 38.

⁹ A. F o u j o l s, *Maria od Męki Pańskiej uczy nas żyć międzykulturowością*, Rzym 1999, s. 15.

¹⁰ M a r i a o d M ę k i P a Ń s k i e j, *Medytacje*, Vanves 1906, nr 365.

¹¹ T a ż, *Kuturniarz Zgromadzenia Franciszkanek Misjonarek Maryi*, cz. II: *Kuturniarz obowiązków*, Vanves 1906, s. 139.

jak jest też dzisiaj. Oznaczało to integrację wszystkich narodowości w rzeczywistość wspólnotę siostrzaną.¹² Założycielka podtrzymywała wartość międzynarodowości i szacunku dla każdej kultury. Formowała grupy sióstr wyjeżdżających na nowe fundacje misyjne tak, by w miarę możliwości, członkinie ich pochodziły z różnych krajów.¹³ Zgromadzenie, realizując otrzymany od Boga kontemplacyjno-czynny charyzmat, prężnie się rozwijało, zakładając placówki w coraz to nowych kręgach kulturowych.

W 1979 r. kard. Angelo Rossi (ówczesny prefekt Kongregacji Ewangelizacji Narodów), dokonując zatwierdzenia nowych Konstytucji FMM, dostosowanych do reform II Soboru Watykańskiego, podkreślił, że to międzynarodowe zgromadzenie, obecne w kilkudziesięciu krajach świata, styka się w swej pracy z bardzo różnymi środowiskami oraz wielką różnorodnością kultur. Należy docenić zatem pracę sióstr i ich wkład w dzieło misyjne Kościoła.¹⁴ Dziś Franciszki Misjonarki Maryi pracują w 76 krajach świata i pochodzą z 80 narodowości.

Międzynarodowość i wielokulturowość w świetle Konstytucji FMM

Zanim opracowane zostały pierwsze Konstytucje FMM, matka założycielka w *Planie Zgromadzenia* z 1877 r. napisała, że „Zgromadzenie FMM zobowiązuje się zakładać placówki wszędzie tam, gdzie tego pragnie Stolica Święta, uczestnicząc w ten sposób w misji powszechnej Kościoła”.¹⁵ Pierwsze Konstytucje zostały napisane w 1896 r., a oficjalnie zatwierdzone przez Stolicę Apostolską 11 maja 1896 r. Aktu tego dokonał kard. Mieczysław Ledóchowski, ówczesny prefekt Kongregacji Rozkrzewiania Wiary, któremu podlegało to „pionierskie” misyjne żeńskie zgromadzenie.¹⁶ Błogosławiona Maria od Męki Pańskiej wspominała, że podczas audiencji, na której poinformowano ją o zatwierdzeniu Konstytucji, kardynał zaprosił siostry do swej kaplicy, w której znajdował się obraz Matki Bożej Częstochowskiej i „to u stóp tej dobrej Matki udzielił mi błogosławieństwa, które przyjąłem z wielkim duchem wiary” dla siebie i całego Zgromadzenia.¹⁷ Francuzka w duchu prostoty „przyjęła” wizerunek Czarnej Madonny z Częstochowy, symbol głębokiej polskiej pobożności maryjnej, a jednocześnie tożsamości narodowej. Okazała w ten sposób szacunek dla polskiej kultury.

¹² *A community at the service of Universal Mission*; w: H. Mendonca, M. Motte, N. Momba Lucie, *Mission Handbook*, Rome 2008, cz. II, ks. 10, s. 7-8.

¹³ L. V. Alini, A. Fojols, *L'Institut, un apôtre envoyé de Dieu*, s. 46.

¹⁴ Por. A. Rossi, *Zatwierdzenie Konstytucji*, w: Franciszki Misjonarki Maryi, *Konstytucje Franciszkanek Misjonek Maryi*, s. 5-6.

¹⁵ Maria od Męki Pańskiej, *Plan Zgromadzenia*, Rzym 1877, s. 2.

¹⁶ *Franciscaines Missionnaires de Marie, Actes du Chapitre General des Franciscaines Missionnaires de Marie*, Vanve 1896, s. 83-85.

¹⁷ Maria od Męki Pańskiej, *Dziennik Matki do swych córek*, Rzym 1896, nr 117.

Aktualne Konstytucje FMM zawierają wiele konstatacji, które poświadczają wymiar międzynarodowości zgromadzenia. Przede wszystkim zakorzeniają posługę misyjną zgromadzenia i dzieło budowania i wzmacniania relacji we wspólnocie „w promieniowaniu” miłości trynitarniej, w tajemnicy Boga Ojca i Jego miłości objawionej ludziom przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym. Dlatego każda siostra „czuje się” wezwana przez Boga Trójjedynego do wypełnienia powołania, żyjąc we wspólnocie z siostrami, które Bóg jej daje, i budując wspólnotę w wierze wokół Jezusa Chrystusa – Słowa i Chleba.¹⁸ Siostry, zdane na moc Ducha Świętego, są wspólnie odpowiedzialne za prowadzenie misji i budowanie komunii w różnorodności, w wierności Kościołowi i papieżowi.¹⁹ Pragną w ten sposób zapowiadać i przygotowywać pełnię królestwa, „w którym wszystkie narody pojednane będą tworzyły jeden Lud Boży”.²⁰

Rozdział II Konstytucji, traktujący o modlitwie, mówi, że siostry modlą się Liturgią Godzin w imieniu całej wspólnoty ludzkiej. Każda modlitwa czy to inspirowana duchowością franciszkańską, czy też pobożnością maryjną, ze swej natury jest już ewangelizująca, wzmacnia zapal misyjny oraz „przyjmuje” i czyni niejako „swoimi bogactwa kulturowe ludów, przedstawiając Bogu ich oczekiwania i uwielbienie”.²¹

W rozdziale III Konstytucji mowa jest o tym, jak należy przeżywać wielokulturowość i międzynarodowość we wspólnotach. Siostry postrzegają nie tylko swoją różnorodność, ale i komplementarność. Przyjmują siebie nawzajem „w postawie wzajemnego wsłuchiwania się, zaufania, szacunku”.²² Wiedzą, że od innych mogą uczyć się, jak bardziej kochać Jezusa Chrystusa. Wzajemne siostrzane więzi budowane są – jak już wcześniej zaznaczono – na modlitwie i przez spotkania w różnorodności kultur i sposobów życia.²³ Formacja w zgromadzeniu kładzie nacisk na gotowość życia we wspólnotach międzynarodowych,²⁴ na dyspozycyjność, by ukształtować taką postawę wewnętrzną, aby być gotowym zarówno wyjechać na misje, jak i pozostać w kraju.

Numer 36 IV rozdziału Konstytucji uzasadnia (i jednocześnie motywuje), dlaczego siostry mają włączać się w służbę ewangelizacji. Czynią tak, ponieważ

¹⁸ Franciszkańki Misjonarki Maryi, *Konstytucje Franciszkanek Misjonarek Maryi*, nr 6.

¹⁹ *Tamże*, nr 7.

²⁰ *Tamże*; por. KDK nr 24.

²¹ Franciszkańki Misjonarki Maryi, *Konstytucje Franciszkanek Misjonarek Maryi*, nr 9, 12; por. EN nr 20.

²² Franciszkańki Misjonarki Maryi, *Konstytucje Franciszkanek Misjonarek Maryi*, nr 20.

²³ *Tamże*, nr 21, 22.

²⁴ *Tamże*, nr 24.

przynagla je do tego dzieła sam Duch Święty. Właśnie mocą Ducha Świętego, Jezus Chrystus – Wcielony Bóg-Człowiek, całym sobą włączył się w warunki kulturowe środowiska i swoich czasów (zob. Mk 6,3). Misja siostr nie stawia więc żadnych granic kulturowych, geograficznych czy politycznych. Siostry, jak Chrystus, chcą iść do wszystkich z sercem pokornym (J 13, 4-5.15). Gotowe są do wzajemnej wymiany dóbr duchowych z osobami, które ewangelizują, nie tylko chcą je obdarowywać, ale także od nich czerpać, zawsze w postawie szacunku i akceptacji, otwarcia i służby.²⁵

Wielokulturowość nie jest celem samym w sobie, ale konsekwencją włączenia się w działalność misyjną Kościoła. Dlatego Konstytucje, powołując się na pisma matki założycielki, podkreślają, że siostry w celu pełnienia swej misji związanej często z ryzykiem, mają być dyspozycyjne i silne w wierze, gotowe wszystko opuścić i iść tam, gdzie będą posłane.²⁶

Wejście poza granice własnego kraju wymaga szczególnego przygotowania. Konstytucje przychodzą tu z pomocą, wskazując, jak siostry mają się włączać w proces inkulturacji w nowych dla siebie środowiskach, by Osoba Chrystusa i Jego orędzie zostały przyjęte. Inkulturacja zakłada obustronną wymianę wartości. Wejście we własną kulturę, jak i w inne kultury, wymaga:

- studiowania języka, poznania warunków społeczno-ekonomicznych, politycznych, kulturowych i wierzeń religijnych;
- postawy wsłuchiwania się w drugiego człowieka w duchu dialogu;
- przyjęcia w swoim środowisku prostego stylu życia, będącego świadectwem wierności głoszonej nauce.²⁷

Permanentna formacja do międzynarodowości

Błogosławiona Maria od Męki Pańskiej, mając doświadczenie jedenastu lat pracy misyjnej w Indiach (1865-1877), знаła ciężar i trud działalności misyjnej. Zdawała sobie sprawę z wymogów życia „w międzynarodowości”, wśród obcych kultur. Wiedziała, że jedność zgromadzenia będzie jego siłą i bogactwem, chociaż także zadaniem i wyzwaniem. Źródłem jedności między siostrami i więzi wspólnotowej była – wskazana już wcześniej – adoracja Jezusa w Eucharystii. Czas adoracji to spotkanie z Bogiem, źródłem jedności i miłości, to dar umocnienia relacji we wspólnotach międzynarodowych i międzykulturowych. Tak pisała: „U tego źródła miłości wzmocnijmy naszą miłość. Jezus jest w wielu tabernakulach, lecz pozostaje wszędzie ten sam, jakiegokolwiek by było otoczenie, które Go czci. Bądźmy pełne miłości, w Europie jak w głębi Azji, kochając wszystkie dusze, a zwłaszcza dusze naszych

²⁵ *Tamże*, nr 40; por. nr 12.

²⁶ *Tamże*, nr 41.

²⁷ *Tamże*, nr 47.

sióstr”²⁸ Jezus Chrystus, przekonywała założycielka zgromadzenia, jest Zbawicielem wszystkich ludzi żyjących w każdym miejscu świata, w każdej kulturze, w każdym narodzie. Jezus, wystawiony w Najświętszym Sakramencie, „wszędzie czuje się jak u siebie”, bo po to przyszedł na świat, by wszyscy mieli życie i mieli je w obfitości (por. J 10, 10). Błogosławiona Maria od Męki Pańskiej mówiła: „Jeśli Bóg dałby Eucharystię w sposób bardziej ograniczony, bogaci pozbawiliby Jej biednych. Lecz Boże dary nie są takie jak dary ludzi; są bez granic, tak jak sam Bóg. Najświętszy Sakrament jest dla wszystkich. Biedny ma do Niego takie samo prawo jak bogaty”²⁹ Siostry muszą iść za Jezusem „do końca” i znaleźć się „u siebie” w każdym środowisku i w każdej kulturze, skoro Ten, który jest Bożą Mądrością, znajduje się tam „u siebie”. Otwarcie się na inne kultury wiąże się w dużym stopniu z dyspozycyjnością misyjną, z gotowością bycia posłanym na krańce świata. W *Listach okólnych i oficjalnych* matka założycielka napisała: „Trzeba żebyście były gotowe opuścić wszystkie miejsca i wszystkie stworzenia z chwilą, gdy wola Pana tego żąda”³⁰ a z *Medytacji* pochodzi inna jej myśl: „Bądźmy gotowe na zmiany miejsca, na przemierzanie mórz, a nawet oddania życia, by zyskać dusze Jezusowi Chrystusowi”³¹ Formując grupy misjonek i wysyłając je na nowe placówki, bł. Maria od Męki Pańskiej starała się stosować trzy podstawowe zasady. Przede wszystkim chciała zapewnić międzynarodowość grupy, która była dowodem powszechności zgromadzenia. Następnie dbała o skład liczebny grupy tak, by „utworzyć” już w czasie podróży (która mogła trwać nawet tygodnie i miesiące) prawdziwą wspólnotę. Czuwała w końcu, aby wysyłana grupa nowych misjonek uzupełniała się pod względem przygotowania zawodowego oraz specjalnych uzdolnień i talentów, aby móc odpowiedzieć na potrzeby misji. Wielką jej troską był wybór przełożonej. Oczekiwała od niej, by była przede wszystkim animatorką duchową i – jeżeli to możliwe – doświadczoną misjonarką, zdolną wprowadzać młode siostry w trudy prawdziwie misjonarskiego życia, oraz by dbała o ducha jedności swej międzynarodowej wspólnoty. Błogosławiona Maria od Męki Pańskiej zachęcała siostry, by – przebywając w nowych środowiskach o odmiennej kulturze (często całkowicie im nieznannej) – wchodziły w nią przez prosty dialog z ludem, poznawanie poglądów innych. Ważne też było poznawanie dorobku kultury materialnej danego kraju – np. rzemiosła, w tym haftu, rysunku, by ewentualnie wykorzystać później rodzime ornamenty np. w przygotowaniu strojów liturgicznych, wykonywanych i ozdabianych w pracowniach zakonnych FMM. Matka założycielka pragnęła, by siostry już od początku swego życia zakonnego były przygotowywane do zaakceptowania wymogów życia we wspóln-

²⁸ Maria od Męki Pańskiej, *Lettres circulaires et officielles*, Rzym 1972, nr 1, 18.

²⁹ T a ż, *Journal d'une Mère à ses filles*, Rzym 1940, nr 626.

³⁰ T a ż, *Lettres circulaires et officielles*, nr 11.

³¹ T a ż, *Journal d'une Mère à ses filles*, nr 250.

cie międzynarodowej. Rozumiała, jak ważna jest dobra i zdrowa atmosfera wspólnotowa, aby ułatwić nowym misjonarkom wejście w obce środowiska. Przygotowanie do wyjazdu dokonywało się „z dwóch stron”. Często założycielka bezpośrednio przedstawiała „wspólnocie przyjęcia” (np. wspólnocie z Ootacamund w Indiach) zalety, ale też i braki wyjeżdżających tam misjonek. Domagała się, by przyjeżdżające siostry przyjęte były z całym szacunkiem dla nich samych. Proponowała takie zajęcia i miejsca, w których nowo przybyte misjonarki mogłyby wzmocnić wspólnotę, ale też dać osobisty wkład w prowadzone dzieło apostołskie.³² Z drugiej strony siostra wyjeżdżająca na misje musiała – już przed profesją wieczystą – nauczyć się jednego z języków zgromadzenia (francuski, angielski, hiszpański), aby, włączając się do nowej wspólnoty (w Azji, Afryce czy Ameryce), mogła uczestniczyć w jej życiu i apostołstwie. Na miejscu należało jak najszybciej opanować język lokalny kraju misyjnego, wykorzystywany także do celebracji modlitwy wspólnotowej. Przygotowaniem do profesji wieczystej był też niejednokrotnie wyjazd na misje przed złożeniem ślubów zakonnych.³³ Zgromadzenie FMM również w obecnych czasach przygotowuje się i realizuje swoje powołanie do życia i misji w międzynarodowości i w wielokulturowości. Troszczy się o to, by każda siostra na tyle poznała własną kulturę, by potrafiła ocenić, czy jest ona otwarta na „świeżość” Ewangelii, na przyjęcie drugiego człowieka takim, jaki on jest. Ewangelizacja nie może być oderwana od kultury, od sposobu myślenia człowieka, któremu jest głoszona Dobra Nowina, dlatego tak ważne jest budowanie pomostów między kulturami i ludami.³⁴ Siostry wierne charyzmatowi swojego zgromadzenia „wcielają” Ewangelię w różne kultury współczesnego świata. Pracują dla komunii osób przez wzmacnianie dialogu międzyreligijnego i współpracy na polu socjalnym i edukacyjnym.³⁵ Pierwszą odpowiedzią na takie wymogi ewangelizacji jest autentyczne życie w duchu pojednania we wspólnotach międzynarodowych.³⁶ Wspomniany już wcześniej uniwersalizm, duch powszechności to postawa sięgająca poza granice etniczne, kasty i narodowości. Może to być droga nawrócenia, która zaczyna się od uświadomienia sobie własnego „etnocentryzmu”, by wyjść z niego i iść ku innym. W obecnym czasie walk i konfliktów plemiennych wspólnoty międzynarodowe Franciszkanek Misjonek Maryi, są wezwane, by być znakiem i narzędziami komunii i pojednania.³⁷ Przy placówce władz generalnych FMM funkcjonują: Biuro Formacji i Biuro Misji, które

³² A. M. F o u j o l s, *Międzykulturowość*, Lublin 1999, s. 29.

³³ Notatki dla radnych domu w Anwers, zob. t e n ż e, *L'Institut, un apôtre envoyé de Dieu*, Grottaferrata 1985, s. 17.

³⁴ Por. M. O' C o n n o r, *Nasza obecność profetyczna w świecie*, Grottaferrata 1984, s. 2, 5, 7.

³⁵ K a p i t u ł a G e n e r a l n a 1 9 9 6, *Misja Powszechna, przygoda w komunii, w służbie życiu i nadziei*, Dokument Końcowy, Grottaferrata 1996, nr 4.

³⁶ *Tamże*, nr 7.3.

³⁷ *Tamże*, nr 8.3.

pracują wspólnie w celu kontynuowania specyficznej formacji do misji powszechnej w duchu matki założycielki. Każda bowiem siostra jest posłana do misji powszechnej.³⁸ Formacja do misji, do „bycia posłaną” zaczyna się w chwili, gdy młoda dziewczyna wstępuje do zgromadzenia i trwa przez całe jej życie. Jeden z dokumentów na Kapitułę Generalną 2002 r. podkreśla: „Dla każdej misja stanowi wyjazd, wyjście ku innym. «Idź do kraju, który ci wskaże» (Rz 12,1). Dla wielu z nas ukonkretnia się w przeżywanym exodusie, przygodzie kierującej do nieznannej ziemi. Jako uczniowie Chrystusa na Krzyżu, który oddał swe życie za życie świata, możemy doświadczać niepewności, niepowodzenia, braku wdzięczności (...) w doświadczeniu tym może być też utrata konkretnych odniesień, gdy wchodzimy w inną kulturę, w inny styl życia, uczymy się nowego języka”.³⁹

Celem Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Misjonarek Maryi jest ewangelizacja wszystkich narodów. Głosząc Jezusa Chrystusa i wychodząc ku wszystkim ludziom, zgromadzenie spotyka na swej drodze inne kultury. Mówi o tym dobitnie encyklika *Redemptoris missio* Jana Pawła II, według której Kościół, „prowadząc działalność misyjną wśród narodów, spotyka różne kultury i zostaje wciągnięty w proces inkulturacji”.⁴⁰ Dzięki temu Chrystus nieustannie rodzi się w sercach konkretnych ludzi, a sam ewangelizator zostaje niezmiernie wzbogacony. Kapituła Generalna FMM 2008 mówi zarówno o trudnościach, jak i o owocach tych trudów życia w różnych kontekstach międzykulturowości. Podkreśla, że życie wspólnotowe nabiera sensu wtedy, gdy siostry, świadome swych różnic, jednoczą się wokół Chrystusa. Mając ten sam charyzmat, razem budują wspólnotę wiary i życia, która następnie będzie głosić Ewangelię.⁴¹

Międzynarodowość wspólnot Zgromadzenia FMM jest niezwykle bogactwem, które pomaga siostram w osobistym wzroście ku pełni Chrystusa i do budowania mostów pojednania między ludźmi, w duchu pokory św. Franciszka z Asyżu, dla którego każdy człowiek był siostrą bądź bratem.

s. Anna Miśkowiec FMM Lublin

³⁸ Dokument Kapituły Generalnej 2002, Rzym 2002, s. 6.

³⁹ C. M e g a r b a n é, *Gdybyśmy znały dar Boży*, Grottaferata 2002, nr 6.1.6.

⁴⁰ Jan Paweł II, *Redemptoris Missio* nr 52, L'Osservatore Romano 1/1991, s. 23-24.

⁴¹ C. M e g a r b a n e, *W ślad za Chrystusem*, nr 200.

II. „WYZNANIE WIARY” W RELIGIACH POZACHRZEŚCIJAŃSKICH

„Wyznanie wiary” w religiach pozachrześcijańskich to formuła podająca fundamentalne prawdy wiary danej religii, obowiązujące wszystkich doń przynależących. Stanowi ono (analogicznie do chrześcijańskiego *credo*) syntezę wiary (symbol wiary; artykuł wiary). Niektórzy autorzy na określenie „wyznania wiary” w religiach niechrześcijańskich stosują pojęcie *credo* (z dodaniem rzeczownika lub przymiotnika, np. *credo* judaizmu, *credo* hinduistyczne). Wyznaniem wiary jest nadto akt wyrażenia przez daną osobę prawd wiary danej religii w obecności świadków, w czasie przystąpienia do niej.

Dobrowolne i bez przymusu wypowiedziane wyznanie powoduje skutki ontyczne i egzystencjalne oraz prawne. Jego „złożenie” w danej religii automatycznie pociąga za sobą skutki wyrzeczenia się wcześniejszego wyznania w innej. Oznacza też zanegowanie przynależności do niej. Konwersja zawsze „idzie w parze” z apostazją.

Wyznanie wiary pociąga za sobą konsekwencje społeczne. Wiąże wyznającego prawdy wiary z całą wspólnotą wierzących. Porzucenie wiary przez pełnoprawnego członka danej religii oznacza także zerwanie więzi z grupą, do której należał. Oceniane jest przez dawnych współwyznawców jako czynnik destrukcyjny, uderzający w właściwy dla danej tradycji religijnej kosmiczny porządek świata i odniesień międzyludzkich. Wyznanie wiary odnawiane jest w czasie sprawowania aktów kultu (w tym w czasie modlitwy) przez deklarację usankcjonowanej przez tradycję określonej formuły, czy to przez jednostkę, czy we wspólnocie.

Kościoły i inne związki wyznaniowe, zarejestrowane w Departamencie Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji Rzeczypospolitej Polskiej (do 2011 r. w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji), wnioskuje o wpisanie na listę instytucji mających osobowość prawną, zobligowane były (i są) do przedstawienia zasad wiary (czyli wyznania wiary), przyjmowanych przez ich założycieli i członków.

Przynależność do religii etnicznych (religie ludów pierwotnych, w tym tradycyjne religie Afryki; hinduizm; w pewnym sensie judaizm) wiąże się z faktem narodzenia się w nich, a nie z aktem inicjacji włączającej we wspólnotę przez wypowiedzenie formuł wiary. W religiach uniwersalistycznych (islam, buddyzm) praktykowane są natomiast obrzędy związane z przyjęciem (wstąpieniem) do danej społeczności. Wprawdzie wg islamu każdy człowiek z chwilą narodzenia staje się muzułmaninem (gdyż jako stworzenie musi być bezwzględnie poddany Stwórcy – Allahowi), to jednak religia ta wymaga od swojego adepta formalnego aktu wyrażenia wiary wobec dwóch świadków.

Na wyznanie wiary składają się prawdy doktrynalne (nazywane na wzór prawd w katolicyzmie „dogmatami”, chociaż w gruncie rzeczy nimi nie są), ale też i przepisy kultu oraz moralności.

Wyznanie wiary w sensie najbardziej ogólnym to zbiór zasad danej religii, które określają jej „rdzeń”, istotę i naturę. W mowie potocznej „zmiana wyznania” oznacza odejście od danej religii i jej zasad, reguł oraz przyjęcie nowej. Wyznanie wiary to zbiór najważniejszych twierdzeń religijnych przedstawionych jako prawdy objawione przez samego Boga czy bóstwa, czy to bezpośrednio, czy za pośrednictwem proroków oraz innych boskich wysłanników. Wypowiadający wyznanie wiary zobowiązuje się nie tylko do wierzenia w dane prawdy, ale do ich praktykowania i – o ile zajdzie taka konieczność – do ich obrony

Odlamy niektórych religii niechrześcijańskich oraz synkretyzmów religijnych, a także nowych ruchów religijnych, dopuszczają współcześnie do konwersji przez Internet (przez wypełnienie internetowej deklaracji wyznania wiary). Praktyka ta jest wszakże zakwestionowana przez większość niechrześcijan, bowiem czyni ona człowieka kimś anonimowym, oderwanym całkowicie od realiów życia społeczno-instytucjonalnego danej religii. Antyreligijne ugrupowania natomiast zamieszczają na swoich portalach internetowych deklaracje porzucenia (odejścia) danej religii.

W judaizmie 13 najważniejszych zasady wiary zebrał Mojżesz Majmonides (†1204 r.). Akcentując surowy monoteizm, określił on przymioty Boga. Są nimi: 1. wiara w Stwórcę wszystkiego, co istnieje i Opatrzność; 2. wiara w Jego jedyność; 3. wiara w Jego bezcielesność; 4. wiara w Jego wieczność; 5. wiara, że tylko Jemu należy oddawać cześć; 6. wiara w słowa proroków; 7. wiara, że Mojżesz był największym z proroków; 8. wiara w objawienie Mojżeszowi Tory na Górze Synaj; 9. wiara w niezmienny charakter objawionego Prawa; 10. wiara w Boską wszechwiedzę; 11. wiara w odpłatę na tym i na tamtym świecie; 12. wiara w nadejście Mesjasza; 13. wiara w zmartwychwstanie zmarłych. Józef Albo (†1444 r.) zredukował je do 3 artykułów wiary: 1. jest jeden Bóg; 2. Tora jest pochodzenia Bożego; 3. istnieje nagroda i kara. Powyższe artykuły wiary muszą być zaakceptowane przez każdego, kto chce być wyznawcą judaizmu i nim jest. W judaizmie nie ma potrzeby publicznego składania wyznania wiary, bowiem każdy Żyd – jak utrzymuje ta religia – przez narodzenie się „wchodzi” w rzeczywistość przymierza, które Jahwe zawarł na zawsze z narodem wybranym. Publiczne potwierdzenie obowiązujących w judaizmie wierzeń nie jest zatem obligatoryjne.

Warunkiem włączenia się w społeczność wiernych islamu (*umma*) jest wypowiedzenie muzułmańskiego wyznania wiary (*szahada*). Słowa *szahady*: „Nie ma bóstwa innego niż Bóg, a Mahomet jest wysłannikiem Boga” powinien usłyszeć noworodek jako pierwsze w swoim życiu. Formułę tę ma wypowiedzieć – o ile

jest świadomy – umierający muzułmanin. Uroczyście wypowiedane „credo” islamu stanowi deklarację posłuszeństwa nowego wyznawcy islamu (i w ogóle każdego wiernego) Bogu i Mahometowi. Słowa *shahady*, recytowane lub śpiewane pięć razy dziennie przez stanowią wezwanie do odprawienia obowiązkowych modłów przez muzułmanów. „Credo” islamu wyraża 6. prawd, którymi są: 1. wiara w jedyne Boga; 2. wiara w anioły; 3. wiara w święte pisma: Koran, Torę, Ewangelię i Psalmy; 4. wiara w natchnionych wysłanników Boga (proroków od Adama do Mahometa); 5. wiara w Dzień Sądu Ostatecznego; 6. wiara w Przeznaczenie.

Wyznanie wiary w hinduizmie w aspekcie przedmiotowym stanowi: 1. wiara w istnienie wiecznego niezmiennego porządku kosmicznego (*sanatana dharma*); 2. wiara w cykliczny charakter dziejów; 3. wiara w istnienie jednego, niepoznawalnego *Brahmana*, będącego „podstawą”, fundamentem wszechświata; 4. wiara w doktrynę *awatar* (manifestacji bóstw); 5. wiara w doktrynę *sansary* – reinkarnacji („kołowrotu” narodzin, śmierci i ponownych narodzin); 6. wiara w prawo *karmana* (prawo czynów rodzących następstwa); 7. wiara w wyzwolenie (*moksha*); 8. wiara w boskie pochodzenie ksiąg świętych zwanych *śruti*; 9. wiara w religijny charakter porządku kastowego.

W różnych odłamach buddyzmu, w których nie ma zgodności w zakresie interpretowania doktryny, istnieje jedno dla wszystkich „credo”. Wspólnym buddyjskimi prawdami wiary są: 1. wiara a naukę Buddy (*dharma*); 2. wiara w reinkarnację (*sansara*) i prawo *karmana*; 3. wiara w naturę Buddy; 4. wiara w zbawienie; 5. wiara w nirwanę (będącą wygaszeniem wszelkich pragnień, żądz, przywiązań). Każdy buddysta przyjmuje treść nauki „oświeconego” Buddy, którą wyrażają: 1. Cztery Szlachetne Prawdy (dotyczą one: istnienia jako doświadczenia cierpienia; uzasadnienia cierpienia; uwolnienia się od cierpienia; wyjścia z cierpienia); 2. Ośmioraka Ścieżka (wyznaczają ją następujące etapy: właściwe, czyli słuszne bądź odpowiednie poznanie; właściwe usposobienie; właściwa mowa; właściwe postępowanie; właściwa zmiana życia; właściwe dążenie; właściwe pojmowanie; właściwe zatopienie się w sobie); 3. prawo powstawania w zależności (Prawo Współzależnego Powstawania – *pratitja-samutpada*), warunkujące odradzanie się w kole *sansary*; 4. doktryna *anatmana* (brak trwałej i substancjalnej jaźni); 5. prawo *karmy* (Prawo *karmana*), wg którego wszystkie istoty pogrążone są w niewiedzy i cierpieniu, podlegają nieustannemu procesowi narodzin, starości, choroby oraz śmierci; 6. nauka o wyzwoleniu (*nirwana*) jako stan szczęśliwości i spokoju).

Budda oraz głoszona przez niego nauka (*dharma*), a także wspólnota wyznawców, żyjących wg tej nauki (*sangha*), wyznaczają razem tzw. Trzy Klejnoty („Trzy Schronienia”). Przez wygłoszenie formuły: „Przyjmuję Buddę jako moje schronienie, przyjmuję *dharma* jako moje schronienie, przyjmuję *sanghę* jako

moje schronienie” dany adept wstępuje do wspólnoty uczniów Buddy i deklaruje się jako buddysta.

Podstawowe elementy doktryny taoizmu wyraża: 1. wiara w *Tao* („Droge”, którą należy iść w życiu moralnym i doktrynie); 2. wiara w istnienie dwóch sił – *in* i *jang* (bipolarny układ kosmicznych sił uosabiających pierwiastek żeński – *in* i męski – *jang*); 3. wiara w zasadę *wuwei* (niedziałanie, nieingerowanie w naturalny porządek i bieg rzeczy, niesprzeciwianie się naturze, przyrodzie, nieprzeszkadzanie w pracy innym ludziom); 4. wiara w bóstwa i postaci święte; 5. wiara w nieśmiertelność; 6. wiara w samobzawienie.

Bibliografia

E. S z y m a ń s k i, *Zwyczaje, obrzędy i symbole religijne w islamie*, w: J. K e l l e r (red.), *Zwyczaje, obrzędy i symbole religijne*, Warszawa 1978, s. 482; H. S m i t h, *Religie świata*, Warszawa 1994, s. 235-240; M. i U. T w o r u s c h k a, *Islam. Mały słownik*, Warszawa 2005², s. 186; K. K o n d r a t, *Bogactwo światopoglądów religijnych*, Białystok 1999, s. 31-64; H. Z i m o ń (red.), *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki*, Lublin 2000; A. M e l l o, *Judaizm*, Kraków 2002, s. 98-101; L. F i c, *Kościół katolicki a budyzm. Propedeutyka dialogu*, Włocławek 2009; E. S a k o w i c z, *Religie niechrześcijańskie w Polsce*, Lublin 2009.

Eugeniusz Sakowicz, Warszawa

III. RELIGIE POZACHRZEŚCIJAŃSKIE NA UKRAINIE

Na Ukrainie, będącej „ojczyzną” obrządków wschodnich chrześcijaństwa, zaznaczyły swą obecność różne religie. Wśród chrześcijan tradycji Wschodu przez wieki obecny był islam i judaizm, a także karaimizm. W XX w. pojawiły się religie o proveniencji dalekowschodniej oraz nawiązujące do tradycji Indii. Aktywne są też współczesne synkretyzmy religijne. Genezę i rozwój oraz działalność religii pozachrześcijańskich na Ukrainie postrzegać należy w perspektywie obecności tych związków wyznaniowych w Rosji.

Judaizm

Pierwsi wyznawcy judaizmu pojawili się na terytorium Krymu już w I w. po Chr. W drugiej połowie XV w. w Kijowie żył rabin Mosze ben Jakow, który wywarł znaczny wpływ na żydowską elitę intelektualną. W 1506 r. przeprowadził

dził się na Krym, gdzie opracował modlitewnik, a także założył liczne gminy wyznaniowe. W XVI w. zwiększyła się emigracja Żydów polskiego pochodzenia na tereny Ukrainy. W XVII w. w wyniku wojen kozackich znaczna część gmin żydowskich została zrujnowana. Odrodziły się one w XVIII w. Powstało wówczas centrum nauki Talmudu w Brodach, z wybitnym autorytetem i rabinem E. Landau († 1793 r.). W XVIII w. rozwinął się na Podolu chasydyzm, którego twórcą był Baal Szem Tow († 1760 r.). Na początku XIX w. powstały główne centra chasydyzmu w Międzybóżu, Międzyrzeczu Ostrogskim, Połonnem oraz centra haskali w Galicji. W końcu XIX w. na terenach Ukrainy mieszkało ponad 2 750 tys. Żydów. W II wojnie światowej, w czasie Holokaustu, zginęła większość ludności żydowskiej. W 1959 r. na Ukrainie żyło ok. 840 tys. Żydów, czyli ok. 1/3 stanu przedwojennego. W 1989 r. społeczność żydowska liczyła ok. 486 tys. osób. Połowa tej społeczności wyemigrowała następnie do Izraela. W 1991 r. czynnych było na Ukrainie 14 synagog. W 2008 r. zarejestrowanych było 240 gmin wyznaniowych. W 2013 r. działało w tym państwie ponad 100 organizacji żydowskich, m.in. Jewrejska Konfederacja Ukrainy (od 1999 r.), Relihijne Objednannia Hromad Prohresywnoho Judaizmu w Ukrainie (od 1998 r.), Wseukrajinskyj Jewrejskyj Kongres (od 1997 r.). Otworzono nadto żydowskie szkoły, w tym uczelnię wyższą w Kijowie (Miżnarodnyj Solomoniw Uniwersytet). Ukazuje się żydowska prasa.

Islam

Kontakty Rusi Kijowskiej z islamem sięgają VIII i IX w. Przełomowym momentem stało się przyjęcie w X w. chrześcijaństwa przez Włodzimierza I Wielkiego. Fakt ten zamknął drogę do ekspansji islamu na ziemie późniejszej Ukrainy. Pierwszymi wyznawcami tej religii były ludy koczownicze, wędrujące brzegami Morza Azowskiego do Donu. W latach 20.-30. XIV w. islam znaczący swą obecność na terenach zajętych przez Złotą Orde, co miało wpływ na powstanie państwa muzułmańskiego – Chanatu Krymskiego (1441-1783). W XV w. muzułmanie osiedlili się na byłych terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego, przede wszystkim na Wołyniu i w Galicji. Większość przybyła do Lwowa, m.in. byli to Turcy i Persowie. W 1672 r. pod panowaniem Imperium Osmańskiego znalazła się część Podola, tworząc tzw. Kamenetskij ejalet. W drugiej połowie XVIII w. Chanat Krymski został zajęty przez Rosję. W XIX w. efektywnie działał I. Gasprinsky, dzięki któremu prężnie rozwijała się społeczności muzułmańska w Kijowie, Odessie i Charkowie.

W 1944 r. represje ze strony Związku Radzieckiego doprowadziły do deportacji muzułmanów z terenu Ukrainy. Do lat 80. XX w. islam na Ukrainie był zabroniony. Po rozpadzie Związku Radzieckiego zaczęto budować meczety (150

meczetów sunnickich, 1 szyicki) i organizować gminy wyznaniowe. Najwięcej było ich (w 2013 r.) na Krymie (358), w rejonie Doniecka (28; powstał tu uniwersytet islamski), w rejonie Chersonia (23) oraz w Kijowie (8). W 2011 r. mniejszość muzułmańska miała na Ukrainie liczyć od 1,2 do 2 mln wyznawców, którym przewodziło 400 imamów.

Na Ukrainie istniały w 2013 r. oficjalnie zarejestrowane: Duchowne Uprawління Musulman Ukrainy, Duchowne Uprawління Musulman Krymu, Duchowny Centr Musulman Ukrainy, Islamski Hromadski Kulturny Centr Musulman Ukrainy i nieoficjalne: Objednannie Musulman Krymu, Objednannie Niezależnych Musulmanskich Hromad. Wychodzą gazety „Minaret” i „Al Bajan”. Funkcjonuje muzułmańskie radio „Assalamu Alejkum”.

Karaimizm

Wyznawcami karaimizmu są etniczni Karaimi oraz nieliczne grupy Rosjan i Ukraińców (potomkowie kozackich ludów z Południowego Kaukazu i historycznej guberni astrachańskiej). W XI w. Karaimi osiedli się w okręgu Baczysaraju i ogłosiли niezależność. Część z nich, na zaproszenie księcia Daniela Halickiego, przybyła w 1246 r. z Krymu do Galicji (Lwów) i na Wołyń (Łuck), gdzie otrzymali ziemię i obdarowani zostali przywilejami. Po przyłączeniu w XVIII w. Krymu do Rosji, Karaimi zaczęli emigrować do większych miast Ukrainy, przede wszystkim do Kijowa i Odessy. Pod koniec XVIII w. w fortecy Czufut Kale koło Baczysaraju mieszkało ich 1200. W 1837 r. car Mikołaj I wydał dekret, na mocy którego karaimizm stał się oficjalną religią, z główną siedzibą w Eupatorii. W XX w. w wyniku rusyfikacji i etnicznych prześladowań, Karaimi niemal wyginęli. W 1989 r. na Ukrainie żyło 1401 Karaimów. W tym samym roku utworzono w Symferopolu Asocjacje Krymskich Karaimów, która ma za zadanie zachowanie religii karaimskiej i kultury narodu.

Inne religie

Pierwsze ślady obecności Świadców Jehowy na Ukrainie sięgają drugiej i trzeciej dekady XX w. (w Galicji, na Bukowinie, Wołyniu i Zakarpaciu). Proces legalizacji związków wyznaniowych na Ukrainie (w tym Świadców Jehowy) rozpoczął się dopiero w 1990 r. W 1991 r., po raz pierwszy na terytorium Związku Radzieckiego, oficjalnie zarejestrowano i uznano Organizację Świadców Jehowy na Ukrainie. W 2013 r. w państwie tym działało 900 gmin Świadców Jehowy, z czego najwięcej na Zakarpaciu (144), w rejonie lwowskim (90), donieckim (84), charkowskim (63). W 1993 r., w podczas międzynarodowego kongresu w Kijowie, inicjację przyjęły jednocześnie 7402 osoby, co stanowiło w historii Świadców Jehowy największą liczbę „ochrzczonych”.

Od 1981 r. obecne jest na Ukrainie Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny. W 1990 r. krisznaici otrzymali pozwolenie na działalność. W 1995 r. ich związek wyznaniowy zarejestrowany został jako Wseukrajński Centr Hromad Swidomosti Kryszny. W 2013 r. na Ukrainie funkcjonowało 37 ośrodków Hare Kryszna.

Oprócz powyższych związków wyznaniowych działalność prowadzą też inne ruchy neohinduistyczne (wyznawcy Sathyi Sai Baby, sahadża-jogi, Śri Chinmoja) oraz neobuddyjskie (buddyzm zen, karma Kagju, dzogchen).

Religią neopogańską obecną na Ukrainie jest Rodzima Ukraińska Wiara Narodowa. Ugrupowanie to założone zostało w 1964 r. przez Ł.Ł. Sylenkę, który nazwał się Duchowym Nauczycielem Ukraińców. Pierwsze koło tego wyznania zarejestrowane zostało w 1966 r. w Chicago. Na Ukrainie organizację zarejestrowano w 1992 r. Obecnie działa ponad 100 ośrodków tego związku wyznaniowego, głównie w Kijowie, Doniecku, Połtawie, Dniepropietrowsku i Lwowie. W 1934 r. W.P. Szajan założył Ridna Vira. Ośrodki tego wyznania w 2013 r. istniały w Kijowie, Charkowie, Lwowie, Odessie i innych miastach. Obecne też były na ukraińskich wsiach.

Z kolei Sobor Ridnej Ukrajńskiej Wiry powstał w 1994 r. w rejonie Winnicy. Natomiast Welykyj Wohon to organizacja założona z inicjatywy G.N. Boceniuka w latach 90. XX w. w rejonie Żytomierza. Na Ukrainie działa nadto ezoteryczny związek wyznaniowy Hromada Switło Duszy oraz synkretyczne tzw. Wielkie Białe Bractwo.

Bibliografia

W. B a r o n, *The Jewish Community*, Philadelphia 1945; D. B e a u v o i s, *Stosunki społeczno-etniczne na Ukrainie Prawobrzeżnej w końcu XIX i na początku XX wieku*, Przegląd Wschodni 3(194) z. 4, s. 619-637; P. E b e r h a r d t, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie XX wieku*, Warszawa 1994; A. M a r y n a r s k i, *Narodowości świata*, Warszawa 1994; M. Ł e s i ó w, *Ukraina wczoraj i dziś*, Lublin 1995; J. I s a j e w i c z, *Ukraina dawna i nowa. Naród, religija, kultura*, Lwów 1996; J. W e i s s, *Studies in Eastern European Jewish Mysticism*, Oxford 1997; P. A n d r u s i e c z k o, *Problemy narodowościowe na Ukrainie po rozpadzie ZSRR*, Przegląd Zachodni 54(1998) z. 2, s. 197-209; V. B a l u k, *Grupy etniczne Ukrainy w procesie przemian ustrojowych*, Acta Universitatis Wratislaviensis 22/1998, s. 99-108; W. L i p i ń s k i, *Religia i Kościół w dziejach Ukrainy*, Przemyśl 1999; P. S z u p p e, *Karaimizm w Polsce*, Nurt SVD. Kwartalnik Misjologiczno-Religioznawczy 33(1999) nr 4, s. 19-33; H. Ł o z k o, *Etnologia Ukrainy*, Kyjiv 2001; E. S a k o w i c z, *Religie i Kościoły w Polsce*, w: *Świątynie dawnej i obecnej Polski*, Lublin 2002, s. 2-16; A. W i l s o n, *Ukrainy*, Warszawa 2002; P. E b e r h a r d t, *Przemiany demograficzno-narodo-*

wościowe na Ukrainie 1989-2001, Przegląd Wschodni 8/2003, s. 741-758; W. J a r m e n k o, *Ukraina w leszczatach sionizmu*, Kyiw 2005; S. K o z a k, *Z dziejów Ukrainy. Religia, kultura, myśl społeczna*, Warszawa 2006; A. C z e r n i j, *Relihijeznawstwo*, Kyiw 2008; A. J a k u b o w s k i, *Struktura etniczna współczesnej Ukrainy*, Facta Simonidis 1/2008, s. 101-120; J. K r u p a, *Conflicts in Ukraine at the Beginning of the 18th Century. The Haydamak Movement and Jews*, Scripta Judaica Cracoviensia 6/2008, s. 69-76; G. F a g a n, *Believing in Russia. Religious Policy after Communism*, London 2010; W. W i l c z y ń s k i, *Ukraina. Historia, gospodarka, kultura. Leksykon*, Warszawa 2010; E. S a k o w i c z, *Rosja. II. Religie pozachrześcijańskie*, w: E. G i g i l e w i c z (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 315-317; t e n ż e, *Religie pozachrześcijańskie w Rosji*, Collectanea Theologica 82(2012) nr 4, s. 178-184; A. Ż a r k o w s k a, *Ukraina. IV. Religie pozachrześcijańskie*, w: E. G i g i l e w i c z (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, kol. 1035-1036.

Agata Żarkowska, Lublin

IV. MAŁŻEŃSTWO I RODZINA W KULTURZE ISLAMU

Kościół katolicki podejmuje dialog z religiami niechrześcijańskimi, w tym z islamem. Jeden z najważniejszych tematów tego dialogu stanowi małżeństwo i rodzina. Ważne jest zatem zapoznanie się z podstawowymi wiadomościami o islamie,¹ w tym z muzułmańską wizją małżeństwa i rodziny.²

Mówi się, że islam to więcej niż religia, a Koran – więcej niż święta księga.³ Islam to szczególny typ cywilizacji, gdzie życie podporządkowane jest kodeksowi religijno-moralnemu, który obejmuje wszystkie dziedziny życia, w tym życia małżeńsko-rodzinnego.

¹ J. D a n e c k i, *Podstawowe wiadomości o islamie*, t. 1-2, Warszawa 1997.

² Zob. E. S a k o w i c z, *Małżeństwo i rodzina w religiach niechrześcijańskich – wyzwaniem dla dialogu międzyreligijnego*, Studia Nauk Teologicznych 6-7/2011-2012, s. 123-145; M. S a j, *Małżeństwo katolicko-muzułmańskie. Aspekty prawne*, Ateneum Kapłańskie 151(2008) z. 1, s. 83-96; zob. S. G r o d ź, *Małżeństwo. I. W religiach niechrześcijańskich*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 1055-1058, zwł. kol. 1056; E. S a k o w i c z, *Rodzina. II. W religiach pozachrześcijańskich*, w: E. G i g i l e w i c z (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 180-181.

³ F. A d a m s k i, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1984, s. 90.

Przed ekspansją islamu rodzina w świecie arabskim miała charakter grupy egzogamicznej – obowiązywał dobór partnerów poza klanem. Można wyróżnić tu klasyczny przykład patriarchy. Znano różne formy zawierania związków małżeńskich. Najczęściej spotykaną był wykup panny młodej z rąk ojca, opiekuna bądź „właściciela”. Nie była potrzebna zgoda zainteresowanej kobiety. Zapłatę mogło stanowić porwanie, które kładło automatycznie kres władztwu opiekuna nad kobietą na wydaniu. Zdobyta jednym z powyższych sposobów przyszła żona była oficjalnie wprowadzana do domu jej przyszłego męża.⁴

Inną formą małżeństwa było tzw. małżeństwo czasowe. Mężczyzna żenił się w danym szczepie czy plemieniu z powodu np. czasowego tam przebywania. Mógł zamieszkać z daną kobietą, mógł ją też opuścić. Zrodzone z takiego związku dzieci pozostawały przy matce, należały do jej plemienia, otrzymywały jej nazwisko. Miały jednak prawowitego ojca – aczkolwiek często jednak go nie znały. Taka forma zawierania małżeństwa była szczególnie piętowana w społeczeństwie.

Rzadziej spotykaną formą zawierania małżeństwa były związki bogatych kobiet z wieloma mężczyznami. Zrodzone z takich związków dzieci były przez matkę przypisywane temu mężowi, którego ona sama uważała za ojca lub który ze względu na podobieństwo fizyczne z dzieckiem mógł być posądzony o ojcostwo.

Z tego wynika, że kobieta w „małżeństwie czasowym” mogła zerwać związek małżeński. W pozostałych przypadkach związek małżeński zerwać mógł mąż przez porozumienie z dawnym opiekunem kobiety albo przez trzykrotne oświadczenie, że zrywa związek.

Władza w rodzinie należała wyłącznie do ojca. Obejmowała ona praktycznie wszelkie sfery życia dzieci, szczególnie córek. Niechciane przez ojca córki mogły być zaraz po urodzeniu zakopane żywcem w ziemi. Z woli ojca mogły też być skazane na bezżeństwo. Córka nie miała prawa głosu w doborze kandydata na męża. Do ojca należała decyzja o przyjęciu opuszczonej przez męża córki z powrotem do domu. Większe uprawnienia przysługiwały synowi, który mógł np. na własną rękę szukać kandydatki na żonę – ale ożenić się mógł wyłącznie za zgodą ojca.⁵

Istota małżeństwa

Rodzina muzułmańska to swoisty związek jednostek, które złączone są więzami krwi. Opiera się na małżeństwie zawierany zgodnie z zasadami Koranu – świętej księgi. Islam uważa instytucję małżeństwa za nadzwyczajnie silną

⁴ *Tamże.*

⁵ *Tamże*, s. 92.

więź istniejącą między mężem i żoną (*mithakun ghaliiz*), za wyzwanie w pełnym znaczeniu tego słowa.⁶ Małżeństwo jest podjęciem obowiązku wobec społeczeństwa, jak również godziwym jednoznacznym aktem na rzecz ciągłości życia ludzkiego. Jest podjęciem wzajemnych zobowiązań wobec siebie przez zaślubionych partnerów, jest także aktem wierności wobec Allaha. To rodzaj więzi – wyzwań, które pozwalają małżonkom znaleźć drogę do siebie samych, grunt samorealizacji, miłości i pokoju, miejsce wyrozumiałości i uroku, wygody i nadziei.⁷

W islamie małżeństwo jest umową cywilno-prawną. Umowę tę zawiera z narzeczonym opiekun kobiety, który jest jej najbliższym krewnym. Według *sunny* nie należy wydawać za mąż kobiety bez jej zgody – jednakże już samo jej milczenie stanowi przyzwolenie na małżeństwo. Ponadto opiekun kobiety może zmusić ją do zawarcia związku małżeńskiego, gdy jest ona niepełnoletnia. Jednak w tym przypadku przysługuje jej prawo do zerwania związku, gdy osiągnie pełnoletność. Pośrednictwo opiekuna w zawarciu małżeństwa wymagane jest u malikitów, szafi'itów i handbalitów, natomiast hanafici dopuszczają samodzielne zawarcie małżeństwa przez dorosłą kobietę, co jednak jest uwarunkowane odpowiednim wykupem i wyborem mężczyzny równego jej urodzeniem.⁸

Ponieważ islam uznaje małżeństwo za poważny obowiązek, zalecane są pewne rygory, które mają umacniać więź małżeńską. Obie strony muszą być przygotowane do warunków dyktowanych przez odpowiedni wiek, zgodność charakterów i właściwe dary ślubne (*mehr*), dobrą wolę, swobodę wyboru i altruistyczną ochronę interesów kobiety oraz szlachetne intencje i taktowność.⁹ Samo zawarcie kontraktu poprzedzone jest oczywiście wyborem odpowiedniego partnera, które odbywa się przy udziale rodziny, zbierającej informacje o kandydacie, bądź przez samych zainteresowanych, bądź przez członka rodziny lub swatkę.¹⁰ Zaręczyny odbywały się właśnie za pośrednictwem swatki lub kobiety z rodziny – udawała się ona do opiekuna przyszłej małżonki z prośbą o jej rękę. Kobieta również mogła wyjść z inicjatywą. Przykładem jest Chadidza, która sama wyszła z propozycją małżeństwa do proroka Mahometa. Koran ściśle określił, komu i w jakiej sytuacji nie wolno było się oświadczyć. Nie można zaręczyć się z kobietą już zaręczoną; w przypadku rozwódek – należy zaczekać do momentu, kiedy mąż może powrócić do żony; w przypadku wdów – należy zaczekać, aż mi-

⁶ H. A b d a l a t i, *Spojrzenie w islam*, Warszawa 1993, s. 147.

⁷ *Tamże*.

⁸ W. W i e b k e, *Kobieta w islamie*, Warszawa 1982, s. 33.

⁹ H. A b d a l a t i, *Spojrzenie w islam*, s. 149.

¹⁰ M. Z y z i k, *Małżeństwo w prawie muzułmańskim*, Warszawa 2003, s. 57.

nie czas żałoby. Wiąże się to jednak z pewnymi konsekwencjami, a mianowicie z wydatkami poniesionymi w okresie narzeczeństwa.

Święta księga wskazuje, że najważniejszą cechą kobiety będącej kandydatką na żonę, jest jej pobożność. Ma ona być również moralna i wierna, jak również umacniać męża w wierze w jedyne Boga, Allaha. Najbardziej cenione było pochodzenie kandydatki z rodziny szlacheckiej, z tradycjami. Jeżeli chodzi natomiast o kandydata na męża, to o jego akceptacji przez rodzinę kobiety decydują głównie *istikama*, czyli rzetelność, uczciwość i prawość, które przejawiać się mają w wypełnianiu obowiązku modlitwy, przestrzeganiu zakazu picia alkoholu i uprawiania hazardu, w byciu uczciwym wobec innych i w cnotach moralnych. Ważną rolę odgrywają również: edukacja kandydata, gdyż dzięki niej będzie on w stanie zapewnić rodzinie zabezpieczenie finansowe i bogactwo, odpowiednie pochodzenie oraz dobra reputacja rodziny mężczyzny. Dopiero gdy kandydat zostanie zaakceptowany przez rodzinę wybranej dla niego kobiety, dochodzi do podpisania kontraktu.¹¹ Ważne jest, by nowożeńcy zawierający ślub byli przekonani o trwałości swych zaślubin. Muszą wykazywać wolę umacniania swych więzi, odrzucając jednocześnie przypadkowość i tymczasowość swoich decyzji. Wyrażenie zgody to istotny warunek ważności małżeństwa.

Po podpisaniu kontraktu ślubnego rozpoczyna się przyjęcie weselne, podczas którego w niektórych rodzinach publicznie sprawdzane jest dziewictwo panny młodej; w bardziej wykształconych – potwierdzenie dziewictwa odbywa się prywatnie – podczas nocy poślubnej. Kwestia dziewictwa tworzy między małżonkami atmosferę niepewności – rozpatrywana jest nie tylko jako element honoru kobiety, ale jest wręcz sprawą życia lub śmierci. Jeśli bowiem, okaże się, że kobieta straciła dziewictwo przed ślubem narażona jest na pogardę społeczeństwa, a najczęściej jest po prostu zabijana przez krewnych.¹²

Islam ustanawia pewne zasady, które pozwalają mieć pewność, że małżeństwo będzie służyć swojemu celowi. Między innymi religia ta nakazuje:

1. Strony, które zawierają związek małżeński powinny dostatecznie dobrze znać siebie samych.

2. Islam upomina szczególnie mężczyznę, by ten, wybierając partnerkę swego życia, kierował się jej stałymi wartościami charakteru, takimi jak pobożność, moralność i silna osobowość, a nie jej bogactwem, rodzinnym prestiżem lub zwyczajowym fizycznym powabem.¹³

¹¹ Szerzej *tamże*, s. 57-60.

¹² *Tamże*, s. 65 n.

¹³ H. A b d a l a t i, *Spojrzenie w islam*, s. 235.

3. Kobieta ma prawo do upewnienia się, że potencjalny małżonek to właściwy wybór jej życia, mężczyzna, który jest godny szacunku i miłości, który będzie zdolny zapewnić jej szczęśliwe pożycie małżeńskie.

4. Kobieta ma prawo do otrzymywania wiana (*mehr*) od młodożeńca, zgodnie z przyjętą skalą wartości prezentu weselnego. Kobieta ma prawo zlekceważyć swoje prawa do wiana i zaakceptować kandydata na męża bez daru ślubnego lub z małym upominkiem.¹⁴ Zalecenie daru ma na celu umocnienie danej kobiety, że jest ona chciana przez danego mężczyznę. *Mehr* stanowi również symboliczny gest świadczący o tym, że kobieta będzie bezpieczna, a mężczyzna nie będzie szukać materialnych korzyści, które płyną z zawieranego związku.

5. Małżeństwo powinno być zawierane publicznie oraz obchodzone w radosny sposób.

6. Każde małżeństwo, chcące być legalnym związkiem, musi być zawierane w obecności dwóch dorosłych świadków i zapisane w oficjalnych dokumentach urzędu religijnego (księgi i rejestry gminy muzułmańskiej oraz imama lokalnego meczetu).¹⁵

7. Zapewnienie utrzymania żony jest małżeńskim obowiązkiem męża. Jeżeli dysponuje ona własnością prywatną albo majątkiem, będzie to jej własnością zarówno przed, jak i po rozwiązaniu małżeństwa. Mąż nie ma prawa do jakiegokolwiek części lub udziału w majątku swojej żony. Celem takiego ustanowienia islamu jest ochrona istoty małżeństwa, jak również oddzielenie instytucji małżeńskiej od założeń czysto ekonomicznych.¹⁶

Po zawarciu małżeństwa, każde z małżonków zobowiązane jest do pełnienia przypisanych mu ról społecznych. Mąż, jako rozsądny i silny fizycznie, ma obowiązek zapewnić rodzinie byt i ją utrzymać, kobieta natomiast powinna zająć się wychowaniem dzieci, prowadzeniem domu oraz wypełnianiem seksualnych obowiązków wobec męża, dzięki czemu zapewni mu stabilne życie.¹⁷

Islam wskazuje ponadto, że muzułmanin, który wypełnia nakazy Boga, jest doskonałym mężem, rozumiejącym potrzeby żony, zapewniającym jej poczucie bezpieczeństwa; rozumie też jej psychikę oraz szanuje jej uczucia, jak również nie stwarza problemów z błahych problemów, np. źle przyrządzonego jedzenia. Obowiązek utrzymania oraz obrony żony przez męża związany jest z jej niekwestionowanym prawem do zamieszkania, ubrania i wyżywienia, prawem do ogólnej opieki i dobrego samopoczucia.¹⁸ Mąż musi dostarczać swojej żonie (żo-

¹⁴ *Tamże*, s. 236.

¹⁵ *Tamże*.

¹⁶ *Tamże*.

¹⁷ E. Machut - Mandrecka, *Świeltista twarz muzułmanki*, Znak 512/1998, s. 33.

¹⁸ H. Abdalati, *Spojrzenie w islam*, s. 152.

nom) żywność, ubrania oraz zapewnić opiekę lekarską. Żony mają prawo do odpowiedniego ubrania, jedzenia i zaspokojenia swych potrzeb seksualnych przez męża zgodnie z rozsądnymi życzeniami i stylem życia.¹⁹ Żona ma także inne prawa i przywileje natury moralnej, które są równe prawu do materialnego zabezpieczenia. Nie wolno jej traktować z niechęcią i szantażować zawieszeniem wypełniania obowiązków małżeńskich – istota tej zasady sprowadza się do zakazu wyrządzania krzywdy przez męża. W przypadku, gdy mąż nie jest w stanie pokochać żony i obdarzyć ją sympatią, wówczas ma ona prawo domagania się zwrócenia jej wolności, a mąż nie może przeszkadzać jej w nowym życiu.

Rola kobiety z chwilą zamążpójścia sprowadza się do roli towarzyski mężczyzny. Towarzyszy mu ona w drodze ku wieczności. Oboje są równi wobec Boga.

Islam postrzega kobietę jako równą partnerkę mężczyzny w pomnażaniu gatunku ludzkiego (mężczyzna jest ojcem, kobieta – matką). Oboje są niezbędnymi elementami życia. Kobieta ponosi osobistą i wspólną odpowiedzialność na równi z mężczyzną, otrzymuje również nagrody za swe uczynki, podobnie jak i mężczyzna. Na równi z mężczyzną ma prawo do zdobywania wykształcenia i wiedzy (*ilm*). Kobieta korzysta z wolności słowa, a także myśli tak samo jak mężczyzna. Jej opinie brane są pod uwagę – nie mogą być zlekceważone tylko dlatego, że pochodzą od płci żeńskiej. Historyczne przekazy ukazują, że muzułmanki brały udział w życiu publicznym pierwszych wyznawców islamu, szczególnie w czasach stanu wyjątkowego,²⁰ m.in. towarzyszyły armiom islamu staczającym bitwy, pielęgnowały rannych, przygotowywały zaopatrzenie czy służyły wojownikom.

Islam gwarantuje kobiecie równe prawa do umów, zarobku i niezależnego stanu posiadanego majątku. Jej życie, jej własność, jej honor są na równi święte jak ich męskie odpowiedniki. Jeśli popełni ona przestępstwo, jej kara nie będzie ani mniejsza ani większa niż kara, w podobnym przypadku, dla mężczyzny.²¹ Islam przyznaje również kobiecie prawo udziału w dziedziczeniu. Uczynił ją dziedziczką i wyzwolił ze statusu przekazywanej własności. Kobieta, będąc żoną, matką, siostrą czy córką, otrzymuje udział w dziedzicznym majątku rodzinnym.

Kobieta muzułmańska cieszy się pewnymi przywilejami, a mianowicie: zwolniona jest z niektórych obowiązków religijnych, takich jak modlitwy i post w okresie miesiączkowania oraz w czasie ciąży. Zwolniona jest również z obowiązku modlitwy zbiorowej w meczecie, w piątki oraz w każdym innym dniu tygodnia. Muzułmanka otrzymała także zwolnienie z zobowiązań finansowych.

¹⁹ *Tamże*.

²⁰ *Tamże*, s. 244 n.

²¹ *Tamże*, s. 245.

Fakt stania kobiety podczas modlitwy za rzędami mężczyzn nie ma związku z jej niższą rangą społeczną. Jeśli kobiety zdecydowały się modlić w meczecie (wcześniej zostało wspomniane, że zostały zwolnione z tego obowiązku), robią to w odizolowanym pomieszczeniu albo w tyle, za rzędami mężczyzn. Niepełnoletnie dzieci także tworzą odrębne rzędy za dorosłymi mężczyznami. Wynika to z regulaminu dyscypliny modlitewnej a nie z klasyfikacji stopnia ważności modlących się.²²

Muzułmańska kobieta jest identyfikowana z pradawną tradycją zasłaniania twarzy. Zgodnie z tradycją islamu, kobieta powinna upiększać się kwefem honoru oraz godności, skromności, czystości i solidności. Kwef (zasłona), który powinna założyć na twarz i ciało, zabezpiecza jej duszę przed słabością, umysł przed popadnięciem w grzech, oczy przed lubieżnymi spojrzeniami a osobowość przed demoralizacją. Islam w szczególny sposób interesuje się integralnością kobiety, ochroną jej moralności i protekcją jej charakteru.

W rękach kobiety – żony spoczywa główne zadanie utrzymania porządku i harmonii w rodzinie. Dobrą żonę cechuje, według islamu, szacunek i wsparcie okazywane małżonkowi, powinność witania go uśmiechem, skromność, czułość oraz posłuszeństwo.²³ Wśród jej najważniejszych obowiązków względem męża wyróżnia się posłuszeństwo – powinno się ono przejawiać również w sferze seksualnej (islam zobowiązywał kobiety do zaspokajania potrzeb erotycznych męża). Za tym idzie zgoda męża na konieczność wstrzeźliwości w kontaktach intymnych w dni zalecane przez sunnę. Jednakże przede wszystkim żona ma dbać o jego honor. Nie wolno jej pod żadnym względem dopuścić do siebie jakiegokolwiek mężczyzny poza swoim mężem, któremu jest poddana, i do którego wyłącznie należy.²⁴ Oznacza to, że nie wolno jej przyjmować, jak również zapraszać obcych mężczyzn do domu swego męża (i gdziekolwiek indziej) bez jego wiedzy i zezwolenia. Nie może przyjmować podarunków od innych mężczyzn bez jego akceptacji. Celem tych rygorów i zakazów jest uniknięcie zazdrości, podejrzeń, także plotek, a co za tym idzie, wiąże się z utrzymaniem integralności związku małżeńskiego – bowiem zaufanie żony jest najlepszą własnością męża. Szczególną cześć otrzymuje kobieta – matka, która rodzi dzieci dla Boga. Jej macierzyństwo stanowi podstawę należącego miejsca w społeczeństwie i rodzinie.

Zasady powyższe leżą u podstaw muzułmańskiej koncepcji małżeństwa i rodziny, jednak w praktyce życiowej mają mniejsze lub większe odchylenia, które

²² *Tamże*, s. 248.

²³ Szerzej zob. M. Z y z i k, *Małżeństwo w prawie*, s. 38 n.

²⁴ H. A b d a l a t i, *Spojrzenie w islam*, s. 153.

nie powinny godzić w samą koncepcję uznaną przez wyznawców islamu i wykazującą wszelkie cechy świętości i doskonałości.

Etyka życia małżeńskiego

Islam jest religią zachęcającą do małżeństwa, uznającą instynkt seksualny za naturalną potrzebę. Według Koranu, Allah uczynił z małżeństwa drogę w zaspokajaniu pożądliwości seksualnej. Małżeństwo w głównej mierze ma chronić przed rozwiązłością. Stosunki seksualne między osobami tej samej płci są w islamie zakazane oraz surowo potępiane. Jednakże w związku z wyraźnym podziałem płci homoseksualizm jest dość częstym zjawiskiem. Ale jest surowo karany, dawniej nawet karą śmierci. Podobnie dzieje się z relacjami lesbijskimi. Te formy wyrażania uczuć, a także alkohol, narkomania oraz cudzołóstwo sprzeciwiają się doktrynie Allaha, bowiem dążą do zniszczenia społeczeństwa.

Koran zachęca do zawarcia małżeństwa w celu splodzenia dzieci. Mimo że życie muzułmanina jest podporządkowane prawom Boga, w sferze seksualnej panuje pewna dowolność, ale też i rozważa. Dawniej sposobem na nieplanowane dzieci był stosunek przerywany. Obecnie taka metoda również jest stosowana przez muzułmanki. Islam zezwala na używanie prezerwatywy, również stosowanie pigułek hormonalnych nie jest zabronione, pod jednym wszakże warunkiem – zabezpieczenie się przed niechcianą ciążą wiąże się z aprobatą obojga małżonków. Nie można stosować środków antykoncepcyjnych bez zgody drugiej osoby, nie można zatajać ich stosowania, nie wolno ich stosować, jeśli zagrażają życiu małżonków, gdy sprawiają nieodwracalną bezpłodność.

Sprawa dotycząca aborcji przedstawia się następująco – dozwolona jest tylko i wyłącznie w przypadku zagrożenia życia matki (nie płodu). Jej istnienie jest ważniejsze ze względu na życie, które ona przekazuje. Sprawa aborcji regulowana jest przez wiele szkół muzułmańskich. Szkoła szafi'icka zezwala na usuwanie płodu przed 110 dniem od terminu urodzenia, zaś szkoła malikicka – po dniu 40. Konieczny warunek to określone okoliczności i zgoda obojga rodziców. Natomiast ugrupowania szyickie wymierzają karę pieniężną za usuwanie płodu. Do państw, w których aborcja jest zakazana, należą: Egipt, Algieria, Iran, Pakistan, Turcja. Wyjątek od stosowanego zakazu stanowi przedstawiony wyżej fakt zagrożenia życia matki. Jeżeli kobieta zaszła w ciążę w wyniku gwałtu i ciąża nie zagraża jej życiu, wówczas nie wolno jej usuwać płodu.

Macierzyństwo dla kobiety muzułmańskiej to cenny dar, który wypełnia ich życie. Kiedy kobieta zostaje matką, pozycja ojca schodzi na dalszy plan. Według współtowarzysza proroka Mahometa, jednego z najważniejszych przekazicieli tradycji islamu – Abu Hurajra (przypisuje się mu ok. 3 500 hadisów), przyszedł do proroka pewien człowiek i spytał go: „O Wysłanniku Boga, kto wśród ludzi

najbardziej zasługuje na to, abym był dla niego najlepszym towarzyszem? On odpowiedział: Twoja matka. Człowiek ponowił pytanie: A następnie? Prorok odpowiedział: Twoja matka. A kto jeszcze? – zapytał ponownie. Prorok odpowiedział – Twoja matka. Jeszcze raz ponowił pytanie: Kto następnie? Prorok odpowiedział – Twój ojciec”.²⁵ Wobec kobiety największe prawa ma jej mąż. Wobec mężczyzny największe prawo ma matka.

Rozwód

Jeśli małżeństwo nie służy założeniom albo też nie funkcjonuje prawidłowo – musi być rozwiązane aktem rozwodu przy zachowaniu wszystkich praw zainteresowanych stron.²⁶ Rozwód oznacza definitywne rozłączenie się partnerów.²⁷ Jest sprawą sumienia wyznawców islamu. Islam dopuszcza rozwód jako środek ostateczny. Konieczne jest podanie powodu rozwodu. Powodem może być cudzołóstwo, nieposłuszeństwo żony, długotrwała wyniszczająca choroba, zatajona przed zawarciem małżeństwa. Rozwód pozostaje w ręku mężczyzny. Wystarczy, by wypowiedział on słowa: „Jesteś rozwódką” lub „Bądź wolna”. Po rozwodzie (czyli po trzykrotnym wypowiedzeniu przez męża słowa *talak* – słowo to oznaczające „opuszczenie”, jest formułą rozwodu w islamie), musi nastąpić okres wyczekiwania na narodzenie dziecka – zwykle od trzech do dwunastu miesięcy.²⁸ W tym okresie rozwiedziona kobieta jest utrzymywana przez jej byłego męża. Kiedy okres wyczekiwania mija, rozwiedziona kobieta uzyskuje prawo swobodnego małżeństwa z innym mężczyzną.

Prawo do zażądania rozwodu może mieć również kobieta, nazywane jest ono *khula*. Kobieta uzyskuje rozwód od kadiego, czyli sędziego w następujących sytuacjach: kiedy mąż przestaje być muzułmaninem (*murtad* – „apostata”), kiedy maltretuje ją, przeszkadza jej w obowiązkach religijnych islamu, zakazuje jej noszenia zasłony, domaga się od niej nienormalnych stosunków seksualnych bądź przez dłuższy czas odmawia współżycia z nią, kiedy nie jest zdolny do jej utrzymania oraz opieki.

Po rozwodzie byli małżonkowie nie są już w żaden sposób zobowiązani wobec siebie. W przypadku gdy rozwódka i jej były mąż ponownie się później połączą, wówczas będzie to nowy związek małżeński. I jeśli ich stosunki znów się pogorszą, mogą jeszcze raz się rozwieść. Po trzecim rozwodzie były mąż może pojąć za żonę swoją byłą żonę tylko w przypadku, gdy ona wyjdzie za mąż za kogoś

²⁵ H. R a m a d a n , *Kobieta w Islamie*, Stowarzyszenie Studentów Muzułmańskich w Polsce, Białystok 1993, s. 15.

²⁶ *Tamże*, s. 237.

²⁷ F. A d a m s k i , *Socjologia małżeństwa i rodziny*, s. 95.

²⁸ H. A b d a l a t i , *Spojrzenie w islam*, s. 238.

innego, i ten małżonek rozwiedzie się z nią.²⁹ Naturalny sposób rozwiązania małżeństwa wiąże się ze śmiercią męża. Kobieta w czasie żałoby po mężu powstrzymuje się od zbytniej dbałości o siebie. Stan ten trwa 4 miesiące i 10 dni. Po tym okresie wdowa wraca do rodziny. Ma prawo dziedziczenia, ale dziedziczy tylko połowę tego, co należy się mężczyźnie w przypadku śmierci jego żony.

Istota rodziny

Siła tradycji w państwach muzułmańskich nie znajduje sobie równej w innych kręgach kulturowych czy religijnych. Do dnia dzisiejszego spotykamy wśród wyznawców islamu tendencje zachowania starej tradycji pozwalającej na małżeństwa poligamiczne, sankcjonującej niższy status społeczny i rodzinny kobiety, utrzymującej instytucję okupu kandydatki na żonę i aprobującej praktykę jej oddalenia pod warunkiem zwrotu mężowi poniesionych – w celu jej pozyskania – wydatków.³⁰

W islamie rodzina, mająca charakter patriarchalny, jest wspólnotą życia dająca członkom miłość oraz poczucie bezpieczeństwa; otaczana jest wielką troską, zwłaszcza jej spójność, jedność i trwałość (rozwód jest dopuszczalny jako ostateczność); sieroty otaczane są opieką, ustalana jest jałmużna (*zakaat*) jako filar wiary. Koran, nakazując szacunek dla rodziców, umacnia ład życia rodzinnego; w rodzinie dzieci uczą się zasad wiary i postępowania zgodnego z wolą Boga; głową rodziny jest mężczyzna, obdarzony przez Boga fizyczną i emocjonalną siłą; jest on odpowiedzialny za wspieranie i utrzymywanie kobiet (żon i córek, ale też krewnych w potrzebie); żona jako wierna towarzysza męża ma wraz z nim dbać o sprawy domowe, troszczyć się o dobre samopoczucie członków rodziny oraz wychowanie dzieci; jest ona opiekunką ogniska domowego. Współcześnie islam uważa rodzinę za jedną z najważniejszych rzeczywistości w życiu religijnym, społecznym, politycznym i ekonomicznym.³¹

Jednakże rodzina muzułmańska musiała dostosować się do wymogów cywilizacyjnych i kulturowych XX w. i współczesny obraz rodziny muzułmańskiej odbiega od tradycyjnego. Istotny element współczesnej rodziny muzułmańskiej stanowi emancypacja płci, laickość małżeństwa, aktywizacja zawodowa kobiet poza domem i uniezależnienie się tą drogą od rodziny, kształcenie zawodowe dziewcząt na równi z chłopcami, rozwój budownictwa mieszkaniowego o charakterze miejskim, dającego młodym małżonkom szanse uniezależnienia się od rodziny pochodzenia.³² Ważnym czynnikiem przemian jest również funkcyjono-

²⁹ *Tamże*.

³⁰ F. A d a m s k i, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, s. 100.

³¹ E. S a k o w i c z, *Rodzina. II. W religiach pozachrześcijańskich*, w: E. G i g i l e w i c z (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, kol. 181.

³² *Tamże*, s. 98.

wanie prawa, które zastąpiło tradycyjne normy obyczajowo-religijne, rządzące sferą życia małżeńsko-rodzinnego. W niektórych krajach muzułmańskich (m.in. w Turcji) proces przemian życia rodzinnego dokonuje się od wielu lat przez zerwanie zupełne z tradycją moralno-religijną i opiera się na nowoczesnym ustawodawstwie rodzinnym, wzorowanym na europejskich kodeksach.

Funkcje instytucjonalne rodziny

Rodzina jest naturalną formą wspólnoty; to związek naturalny, pierwotny. Jest jednostką prawną, ekonomiczną oraz społeczną. Stanowi wspólnotę miłości i solidarności. Naucza i przekazuje wartości kulturowe, etyczne, społeczne, duchowe i religijne. Elementem rodziny jest małżeństwo, które jest jej podstawą i gwarantem bezpieczeństwa. Podobnie jak rodzina, małżeństwo jest instytucją i opiera się na więzi, miłości i wzajemnej pomocy. Funkcje rodziny to funkcje osobowe i instytucjonalne. Funkcje osobowe dotyczą zaspokajania przez rodzinę podstawowych potrzeb emocjonalnych, czyli bliskości, współżycia intymnego.

Funkcje instytucjonalne rodziny to funkcje materialno-ekonomiczne, opiekuńczo-zabezpieczające, społeczno-wyznaczające, legalizacyjno-kontrolne, psychosocjologiczne. Ważnym aspektem jest również kulturotwórcza rola rodziny. W codziennym życiu funkcje te wzajemnie się uzupełniają. Rodzina w różnych kulturach i społecznościach ma różne znaczenie. Jej model, struktura i etos są uzależnione od kręgu kulturowego, w którym dana żyje. Na pełnione przez nią funkcję ma wpływ wiele czynników kulturowych, środowiskowych, religijnych.

Najważniejsze funkcje instytucjonalne, jaką pełni rodzina w islamie to:

1. Funkcja materialno-ekonomiczna. Funkcja ta wiąże się z opieką mężczyzny nad rodziną. Mężczyzna powinien zapewnić rodzinie niezbędne warunki do funkcjonowania, czyli dom, miejsce do życia, pożywienie. Zobowiązany jest również do pokrywania wszelkich wydatków kobiety, którą się opiekuje. Ojciec pokrywa koszty utrzymania córki. Kiedy wychodzi ona za mąż, obowiązek ten spoczywa na mężu. W sytuacji, gdy kobieta nie ma w rodzinie opiekuna, wówczas wszelkie koszty jej utrzymania pokrywane są ze specjalnej kasy, której zasoby są przeznaczone na opiekę nad kobietami i jej dziećmi. Jednym z obowiązków muzułmanina jest opieka nad sierotami, która trwa aż do wprowadzenia ich w dorosłe życie, kiedy osiągną odpowiedni wiek do małżeństwa. Prawo szczególnie chroni sieroty przed wyzyskiem, nieuczciwością ze strony opiekunów, również chroni nieletnich oraz osoby niepełnosprawne i chore psychicznie, reguluje opiekę dzieci nad rodzicami w wieku starczym.

Prawo dziedziczenia w islamie regulowane jest przez Koran. W momencie śmierci męża, żona dziedziczy jedną ósmą pozostającego majątku. Córce należy się połowa tego, co bratu. W przypadku braku potomstwa, wdowie nale-

ży się jedna czwarta majątku, a pozostałe dobra dziedziczy rodzina mężczyzny. Dziedziczenie po zmarłej żonie przedstawia się następująco: gdy były dzieci w związku, wówczas mąż dziedziczy jedną czwartą jej dóbr, gdy kobieta nie miała dzieci – mąż dostaje połowę.

2. Funkcja legalizacyjno-kontrolna. W sferze rodzinnej pełni tę funkcję matka, w sferze społecznej – ojciec. Matka głównie nadzoruje postępowanie dzieci w domu rodzinnym. Ojciec odpowiada za prawidłowość relacji panujących w rodzinie i zachowań poza domem. Rodzina to miejsce legalizacji współżycia seksualnego, które, według Koranu, może się odbywać tylko w małżeństwie.

3. Funkcja stratyfikacyjna (inaczej – „uklasowienia”) dotyczy zawierania małżeństwa. Związek małżeński to sposób na poszerzenie związków oraz relacji z innymi rodzinami i rodami. Genealogia ma nadal znaczenie, gdyż najznakomitsze rody wykazują swoje pokrewieństwo z prorokiem Mahometem.

4. Socjalizacyjna funkcja rodziny dotyczy przynależności dziecka – według tradycji każde dziecko z natury rodzi się jako muzułmanin. Rodzice powinni wychować swoje dzieci w tradycji i kulturze islamu, zapewniając im edukację, kształtując charakter, a także stopniowo przygotowując do uczestniczenia w sprawach religii i społeczeństwa. W krajach muzułmańskich wychowanie dzieci odbywa się w duchu praw świętej księgi – Koranu i tradycji – *sunny*. Istnieją osobne szkoły dla dziewcząt i chłopców. System ten chroni dzieci przed wpływami innych kultur, głównie kultury zachodniej płynącej z mass mediów.

Funkcja socjalizacyjna jest ważna również ze względu na obchodzenia rodzinnych uroczystości przez rodzinę muzułmańską. Właśnie święta rodzinne wprowadzają dziecko w świat islamskiej społeczności.

Pierwsze święto to narodziny dziecka. To powód do radości, nawet gdy urodzi się ono upośledzone fizycznie lub psychicznie. Rodzice zaraz po narodzeniu się dziecka szepcą mu do ucha podstawowe zasady islamu. Następną uroczystością jest nadanie imienia dziecku. Zazwyczaj odbywa się to w siódmym dniu jego życia. W uroczystości bierze udział imam, który unosi dziecko do góry w kierunku Mekki. Do ucha noworodka szepce się trzykrotnie jego imię oraz wybrane fragmenty Koranu.³³

Kolejna uroczystość dotyczy obrzezania – to święto rodzinne, podczas którego chłopiec zostaje włączony do wspólnoty islamu – *ummy*. Obrzezania dokonuje się od siódmego do czternastego roku życia chłopca. Uroczystość ta trwa dwa dni. Nazajutrz po dokonaniu zabiegu i odczytaniu wersetów Koranu w meczecie przechodzi on z innymi mężczyznami uroczyście przez miasto.

³³ M. i U. Tworuszka, *Islam mały słownik*, Warszawa 1995, s. 60.

Od tego momentu jest członkiem ich grona.³⁴ Tradycja muzułmańska nakazuje obrzezanie mężczyzn, a w niektórych kulturach bliskowschodnich jest praktykowane obrzezanie kobiet.³⁵

W związku z rozdzieleniem płci części uroczystości osobno świętują mężczyźni i osobno kobiety. Wychowanie dzieci w tradycji islamu winno opierać się na muzułmańskim systemie społecznym, określającym jasno prawa i obowiązki rodzica wobec dziecka. Dotyczą one: wyboru dobrego ojca czy matki, dostarczenia pożywienia i odzieży, opieka oraz nauka posłuszeństwa Allahowi. Szacunek oraz posłuszeństwo względem rodziców obowiązuje dzieci przez całe życie. Dzieciom nie wolno ubliżać ani uragać swoim rodzicom.

W przypadku małżeństw różnowierców pojawiają się problemy w kwestii odmiennie rozumianych funkcji żony i męża oraz w kwestii statusu i wychowania dzieci. W tym przypadku duże znaczenie ma fakt, w jakim kraju mieszka rodzina. Muzułmańska kobieta żyjąca w Europie będzie oczekiwać od męża chrześcijanina, że będzie się on identyfikował z rodziną muzułmańską. Opieka nad dziećmi przysługuje mężowi. W przypadku jego śmierci zwykle opieka nad dziećmi przechodzi na najbliższego mężczyznę z rodziny męża. Matce przysługuje prawo opieki nad dziećmi do określonego wieku: w przypadku chłopców do siódmego roku życia, w przypadku dziewczynek – do dziesiątego. Prawo opieki matki chrześcijanki nad dziećmi wygasa, gdy rozwiedzie się ona i opuści kraj męża.³⁶

5. Funkcja religijna i kulturalna rodziny muzułmańskiej odnosi się do wychowania dziecka według zasad islamu, określonych w Koranie.

6. Funkcja rekreacyjno-towarzyska – widoczna jest zasada rozdzielenia płci. Wolny czas mężczyźni i kobiety spędzają osobno, we własnym gronie. Podobnie wygląda sytuacja podczas świętowania uroczystości rodzinnych oraz obchodzenia świąt religijnych.

Funkcje osobowe rodziny

Oprócz funkcji instytucjonalnych rodziny w kulturze islamu istnieją również funkcje osobowe: funkcja małżeńska, funkcja rodzicielska i funkcja braterska.

1. Funkcja małżeńska dotyczy małżeństwa i związanych z tym sankcji. W islamie zabronione są związki pozamałżeńskie. Islam zachęca do małżeństwa, gdyż dzięki niemu następuje uzyskanie psychicznej, emocjonalnej i duchowej relacji między dwiema osobami. Zalecane jest, by relacje między małżonkami były bardzo bliskie, a nawet uzupełniające się i dopełniające. Na szczegól-

³⁴ *Tamże*, s. 62.

³⁵ J. D a n e c k i, *Islam*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 5, Warszawa 2002, s. 84.

³⁶ M. i U. T w o r u s c h k a, *Islam mały słownik*, s. 52.

ną uwagę zasługuje porównanie małżeństwa do ciała i ubioru. To porównanie świadczy o wzajemnej bliskości między małżonkami. Podobnie jak celem ubrania jest dawanie ciepła w chłodne dni oraz chronienie przed zmiennymi warunkami atmosferycznymi, tak mąż i żona są dla siebie ochroną. Związek małżeński chroni kobietę muzułmańską przed niebezpieczeństwem nielegalnej zmysłowości. Małżonkowie, uzupełniając się wzajemnie, zaspokajają swoje potrzeby.

2. Funkcja rodzicielska wyraża się w macierzyństwie i ojcostwie. Macierzyństwo kobiety wyraża się w opiece nad dziećmi. Kobieta – matka jest pierwszą nauczycielką i opiekunką dla swoich dzieci. Tradycja islamu, sunna, naucza, że w pierwszej kolejności matce należy się szacunek. Respekt natomiast należy się ojcu z racji wypełniania przez niego obowiązku opieki nad rodziną. Ojciec cieszy się dużym autorytetem i poważaniem w rodzinie; dzieci powinny mówić w jego obecności tylko po uzyskaniu pozwolenia. Część autorytetu ojca przechodzi na starsze rodzeństwo. Młodsze dzieci powinny darzyć szacunkiem starsze, ponieważ sprawują one nad nimi opiekę.³⁷

Rodzina w muzułmańskim społeczeństwie spełnia kilka nadrzędnych funkcji, a mianowicie: „Zapewnia (...) zachowanie i kontynuację ludzkości, chroni moralność jednostki oraz społeczeństwa, stwarza warunki do duchowej i emocjonalnej realizacji małżonków i innych członków rodziny. Przyczynia się do zwiększania uczucia miłości, współczucia i spokoju, wprowadza nowe pokolenia do kultury i tradycji. Zachęca do dalszego rozwoju cywilizacji. Powiększa motywację i dostarcza bodźców do wysiłku i społecznego postępu. Rodzina to kołyska cywilizacji, most pozwalający nowym pokoleniom wejść do społeczeństwa.”³⁸

W niniejszym artykule przybliżone zostały rozważania na temat małżeństwa i rodziny w kulturze islamu. Islam bardzo mocno popiera małżeństwo. Małżeństwo w islamie to powinność społeczna. Przez ten akt powstają rodziny, które są podstawową komórką społeczną. Rodzina muzułmańska zorganizowana jest na wzór „małego społeczeństwa”. Prawie 1/3 prawnych przepisów Koranu dotyczy rodziny i jej prawidłowego działania. Małżeństwo i rodzina cieszą się ogromnym poważaniem w kulturze islamu. Odgrywają bardzo ważną rolę w społeczeństwie muzułmańskim, a ich stabilność przekłada się na stabilność społeczeństwa.

Marzena Sałyga, Warszawa

³⁷ *Tamże*, s. 79.

³⁸ *Kobieta i rodzina w etyce islamu*, <http://www.eioba.pl/a/2hwb/kobieta-i-rodzina-w-etyce-islam> (dostęp: 23 VII 2014).